

УДК 371.3.31:(373.5:342.813)

Світлана Паламар

ORCID iD 0000-0001-6123-241X

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
доцент кафедри педагогіки та психології

Педагогічного інституту
Київський університет імені Бориса Грінченка,
б-р. Ігоря Шамо, 18/2, 02154, м. Київ, Україна

s.palamar@kubg.edu.ua

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано процесуальні та змістові аспекти компетентнісного підходу як методологічного орієнтиру модернізації сучасної освіти. Автор обґрунтовує, що компетентнісний підхід спрямований на результати освіти не як суми засвоєної інформації, а як здатності людини діяти в різних ситуаціях. Сформована компетентність учня розглядається як основний якісний показник освітнього результату, отже, це досягнення можна вважати педагогічною метою, що якнайповніше відображає потреби суспільства і особистості. Автор з погляду дидактичних цілей наголошує на необхідності змін у змісті освіти через рівень навчального предмета, навчального матеріалу, через взаємодію вчителя та учня.

Ключові слова: мета освіти; зміст освіти; компетентнісний підхід; компетентність; навчальний предмет; учень.

© Паламар Світлана, 2018

Вступ. Рівень освіченості, особливо за сучасних умов, не визначається виключно обсягом знань, їх енциклопедичністю. З позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю розв'язувати проблеми різних рівнів складності на основі наявних знань. За такого підходу цілі освіти описуються в термінах, що відбивають нові можливості учнів, зростання їхнього особистісного потенціалу. У першому випадку цілі освіти моделюють результат, який можна

описати, відповівши на запитання – «Що нового довідається учень у школі?». В іншому разі передбачається відповідь на запитання «Чому навчиться учень за роки навчання в школі?».

В обох випадках як «кінцевий» результат освіти розглядається розвиток певних особистісних якостей, насамперед, моральних і, відповідно, формування системи цінностей. Можуть існувати різні погляди на те, які якості особистості і які ціннісні орієнтації необхідно формувати в сучасних школярів, але ці відмінності не мають тісного зв'язку з підходом до визначення цілей освіти. Відмінності в цих підходах пов'язані з відмінностями уявлень про шляхи формування ціннісних орієнтації й особистісних якостей учнів. За традиційного підходу до визначення цілей виходять з того, що особистісних результатів можна досягти за рахунок здобуття необхідних знань. В іншому випадку як основний шлях розглядається набуття досвіду самостійного розв'язання проблем. У першому випадку розв'язання проблем розглядається як спосіб закріплення знань, в іншому – як зміст освітньої діяльності.

Мета статті – схарактеризувати компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти, обґрунтувати сформовану компетентність учня як основний якісний показник освітнього результату.

Компетентність у контексті світової педагогічної практики. У багатьох джерелах поняття «компетентність» трактують по-різному. Зокрема, його розглядають як: поняття, що логічно відбиває процес розвитку особистості від знань до цінностей, від знань до вмінь (Elkind D., 1995, с. 6); освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, а й соціальної взаємодії (Бібік Н., 2008, с. 408–409); володіння знаннями, що дають змогу висувати судження про будь-що (Практическая психология ..., 1997); поінформованість і здатність реалізовувати свої можливості у певній галузі життєдіяльності; як досвід у тій чи іншій галузі, який уможливить гарантоване досягнення високих результатів у певному виді діяльності; як психологічна якість, що означає силу і впевненість, яка виходить із почуття власної успішності й корисності, що дасть людині усвідомлення своєї здатності

ефективно взаємодіяти з оточуючими, продуктивно вирішувати поставлені завдання (Психологический словарь, 2004, с. 83).

Соціальне замовлення сучасній школі в світлі тенденцій розвитку освіти на планеті Радою Європи проголошено як ключові (найголовніші, найвагоміші) компетенції:

1. Політичні та соціальні компетенції (здатність брати на себе відповідальність, взаємодіяти з іншими, спільність прийняття рішень, здатність щодо врегулювання конфліктів ненасильницьким шляхом, готовність брати участь у роботі й поліпшенні демократичних інститутів);

2. Компетенції щодо життя в полікультурному суспільстві (ліквідувати расизм та ксенофобію, розвивати толерантність, уміти сприймати відмінності, поважати інших, співіснувати з представниками інших культур, мов, релігій);

3. Компетенції щодо володінням усним і письмовим спілкуванням. Оволодіння кількома мовами;

4. Компетенції щодо володіння новими інформаційними технологіями.

Здатність учитися впродовж усього життя тощо (Hutmacher W., 1997, с. 11).

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами);
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;

- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність;
- інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, вміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми (Закон України ...)).».

Компетентнісний підхід не заперечує ані ролі, ані значення знань, утім, акцентує увагу на здатності використовувати здобуті знання. Цей підхід, на думку науковців (Болотов В., Серіков В., 2003, с. 10), визначає пріоритетним не поінформованість учня, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають за певних ситуацій: у пізнанні й поясненні явищ дійсності; під час засвоєння сучасних технологій; у стосунках з людьми, в етичних нормах; у практичному житті; в естетичному поцінуванні; при виборі професії й оцінюванні своєї готовності до навчання; за необхідності розв'язувати особисті проблеми: життєвого самовизначення, вибору способу життя тощо. З позицій цього підходу визначення цілей формування ключових компетентностей в учнів має передувати добору певних знань: спочатку слід з'ясувати, для чого потрібні ці знання, а потім уже добирати зміст, освоєння якого дасть змогу здобути бажані результати.

З дидактичних позицій компетентнісний підхід виступає як принцип реорганізації змісту і процесу для досягнення зазначених цілей і оцінюється також як освітній результат – якість сучасної освіти. Основним освітнім результатом має стати не система знань, умінь і навичок, а набір ключових компетентностей в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, соціальній та інших сферах.

Сформована компетентність учня як основний показник якості освітнього результату. Це досягнення можна вважати педагогічною метою, що якнайповніше відображає потреби суспільства і особистості. Зміни в галузі педагогічних цілей викликають необхідність змін у змісті шкільної освіти через рівень навчального предмета, навчального матеріалу, рівень взаємодії вчителя й учня. На вирішення цих питань спрямовані зусилля науковців і практиків, які досліджують проблеми компетентностей особистості в освіті (Бібік Н., Борисов П., Єрмаков І., Зимня І., Локшина О., Пометун О., Равен Дж., Савченко О., Хуторської А. та ін.).

Поняття компетентність не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості. «Компетентність – це загальна здатність людини, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, набутих завдяки навчанню (Философский энциклопедический ..., 1983, с. 244)».

На думку багатьох дослідників, до складу будь-якої компетентності входять: знання про предмет діяльності; вміння орієнтуватись у ситуаціях, які пов'язані з цим предметом; вміння правильно визначати свої можливості, можливості інших; ставити завдання і знаходити адекватні їм рішення; досвід поводження з предметами; розвинуті інтуїція, рефлексія, емпатія.

Як зазначає І. Бех, «трактування поняття компетентність досить широке: до нього відносять і навчальні здібності, знання та вміння (напр., вміння успішно навчатися) і навички (напр., комунікативні, соціальні навички), і моральні цінності (напр., громадянська відповідальність чи відповідальність за навколишнє середовище), і ставлення (напр., групова солідарність) (Бех І., 2009, с. 22)».

Компетентнісний підхід до визначення цілей підвищення якості освіти учнів

дає можливість узгодити очікування вчителів і учнів. Визначення цілей з позицій компетентнісного підходу означає опис можливостей, які можуть набути школярі в результаті засвоєння знань. Цілі формування в учнів ключових компетентностей, з цього погляду, полягають у тому, щоб:

- навчити вчитися, тобто навчити розв'язувати проблеми у сфері навчальної діяльності, у тому числі: визначати цілі пізнавальної діяльності, добирати необхідні джерела інформації, знаходити оптимальні способи домогтися поставленої мети, оцінювати здобуті результати, організовувати свою діяльність, співпрацювати з іншими учнями;

- навчити пояснювати сутність феномена людини, взаємозв'язки людини і природи, використовуючи відповідний науковий апарат;

- навчити орієнтуватись у ключових проблемах сучасного життя – екологічних, політичних, міжкультурної взаємодії й інших;

- навчити орієнтуватись у світі духовних цінностей, різних культур, що відображають світогляд;

- навчити розв'язувати проблеми, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей (виборця, громадянина, споживача, пацієнта, організатора, члена родини і т.п.);

- навчити розв'язувати проблеми, загальні для різних видів професійної й іншої діяльності, пов'язаної з людиною (комунікативні, пошукові й аналізу інформації, прийняття рішень тощо).

Отже, з позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю розв'язувати проблеми різних рівнів складності на основі наявних знань (Васьківська Г., 2012, с. 226). Тобто, коли йдеться про соціалізацію, ми передбачаємо формування в учнів відповідних компетентностей:

- соціальну, змістовим аспектом якої є конструктивна позиція людини щодо життя суспільства, її відповідальність за те, що відбувається з іншими людьми, і прагнення до вдосконалення власного життя;

- громадянську, яка передбачає знання основ економічних законів і правових

норм;

- інтелектуальну, яка вказує на достатній рівень соціального інтелекту як рефлексію на соціум, що зумовлюється інтелектуальною лабільністю;

- комунікативну, за якої вдосконалюються вміння вибудовувати стосунки з оточенням, тримати слово перед аудиторією, навички виголошувати свої думки, оприлюднювати свої погляди і переконання;

- моральну – як наявність неспотворених ціннісних орієнтацій, що є запорукою формування ціннісної сфери;

- навчальну, яка передбачає вміння самостійно опанувати новий навчальний матеріал, поповнювати свої знання, йти шляхом професійного самовизначення;

- побутову, що передбачає володіння елементарними навичками (знання санітарно-гігієнічних норм і правил, режимів убезпечення під час роботи з електро- і газовими приладами, технологій приготування їжі тощо);

- поведінкову (ще її називають екстремальною) (адекватність ситуації, нормальна реакція за перебігу аномальних подій).

Оскільки у новому інформаційно-технологічному суспільстві визначальним буде рівень освіти нації задля виживання у конкурентному середовищі, то саме цей час є переходом до високотехнологічного інформаційного суспільства, в якому якість людського потенціалу, рівень освіченості і культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу держави (Vaskivska H., 2017). Саме тому структура ключової компетентності як інтегрованої якості особистості має складатися з таких компонентів: мотиваційний (позитивна пізнавальна установка особистості школяра, його ставлення до діяльності, особистісний і суспільний смисл, самоактуалізація); когнітивний (готовність і успішність оволодіння знаннями, способами діяльності, готовність і вміння здобувати інформацію з різних джерел, самооцінка); операційно-діяльнісний (навченість – готовність оперувати здобутими знаннями і вміннями; готовність і здатність до продовження освіти на різних рівнях, готовність до практичної діяльності, використання результатів навчання в життєвих ситуаціях, мобільність

знань і вмінь, досвід творчої діяльності); емоційно-ціннісний (потреба оволодіння знаннями, радість пізнання, активність, відповідальність); досвід соціалізації особистості (адаптація в соціальному оточенні, комунікативність, готовність до співпраці, самостійність); рефлексійний (самоаналіз здобутих результатів, способу отриманого продукту тощо).

Формування в учнів ключових компетентностей – це, передусім, формування в них готовності і здатності до застосування знань у нетипових, життєвих ситуаціях; бачення нової функції об'єкта і його структури; знаходження нового способу розв'язання проблеми; отримання інтелектуального чи практичного результату.

Висновки. Перспективи подальших досліджень. Здатність розв'язувати проблеми не зводиться до освоєння певної сукупності вмінь. Ця здатність має кілька складових: мотиви діяльності; вміння орієнтуватися в джерелах інформації; вміння, необхідні для певних видів діяльності; теоретичні й прикладні знання, необхідні для розуміння сутності проблеми й вибору шляхів її розв'язання. Очевидно також, що вивчення шкільних предметів має виняткове значення для цілей закладів освіти. У структурі цілей навчального предмета виокремлюють кілька компонентів: засвоєння знань; вироблення вмінь і навичок; формування стосунків; розвиток творчих здібностей. Ця структура цілей відповідає уявленням про зміст соціального досвіду, що його необхідно опанувати в школі. Такий підхід до визначення цілей легко використовувати, якщо зміст освіти заздалегідь визначено. У цьому разі уточнюються освітні результати, які можна одержати за освоєння відповідного змісту освіти.

Тобто, визначення цілей предмета має передувати добору його змісту. Спочатку треба з'ясувати, для чого потрібний певний предмет, а потім добирати зміст, засвоєння якого уможливить одержання бажаних результатів. Утім, певні результати можуть бути здобуті лише за взаємодії навчального предмета (інтегрованого курсу) з іншими складниками освітнього процесу, а інших результатів можна досягти тільки у рамках конкретного предмета.

Наразі проблеми практичної спрямованості знань, їх соціально-ціннісна складова, процес формування ключових компетентностей актуалізуються і потребують подальшого всебічного наукового аналізу та обґрунтування. Щодо компетентностей. Міжнародні експерти від освіти почасти називають ключові компетентності індикаторами, за якими уможлиблюється визначення готовності учня до життя у соціумі за багатьма параметрами (я – особистість; я – індивідуальність; я – сім'я; я – заклад освіти; я – організації, підприємства, установи; я – навколишній світ тощо).

З іншого боку, сучасний ринок праці як детермінанта розвитку соціально-економічних відносин і кореляційний чинник глобалізаційних процесів вимагає від освіти навченості людини оперувати технологіями і знаннями, які відповідають на потреби і виклики інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Текст] / І. Д. Бех // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія. – Київ : Генезис. – 2009. – С. 21–24.

Бібік Н. М. Компетентність у навчанні [Текст] / Н. М. Бібік // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе [Текст] / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 8–14.

Васьківська Г. О. Формування системи знань про людину в учнів старшої школи: теорія і практика : монографія [Текст] / Г. О. Васьківська. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 512 с.

Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Практическая психология образования [Текст] / [под ред. И. В. Дубровиной]. – Москва : ТЦ Сфера. – 1997. – 523 с.

Психологический словарь [Текст] / [авт.-сост.: В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева]. – 3-е изд., доп. и перераб. – Ростов на Дону : Феникс, 2004. – 640 с.

Философский энциклопедический словарь [Текст] / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев]. – Москва : Сов. энциклопедия, 1983. – 839 с.

Elkind D. School and Family in the Postmodern World [Text] / D. Elkind. – Journ. – Phi Delta Kappah Sept. – 1995. – P. 8–14.

10. Hutmacher W. Key Competencies in Europe [Text] / Walo Hutmacher // Report DECS/SE/Sec-(96)-43 of the Symposium «A Secondary Education for Europe Project». – Berne, Switzerland, 27–30 March, 1996. – Strasbourg : Council for Cultural Cooperation, 1997. – 72 p.

Vaskivska H. Didactic aspects of upper secondary and university education fundamentalization [Text] / Halyna Vaskivska // Science and Education, 2017, Issue 5. P. 46–50. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-5-9>.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ОРИЕНТИР МОДЕРНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Светлана Паламарь, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, заместитель директора по научной работе, доцент кафедры педагогики и психологии Педагогического института, Киевский университет имени Бориса Гринченко, б-р. Игоря Шамо, 18/2, 02154, г. Киев, Украина.
s.palamar@kubg.edu.ua

В статье проанализированы процессуальные и содержательные аспекты компетентностного подхода как методологического ориентира модернизации современного образования. Автор обосновывает, что компетентностный подход направлен на результаты образования не как суммы усвоенной информации, а как способности человека действовать в разных ситуациях. Сформированная компетентность ученика рассматривается как основной качественный показатель образовательного результата. Это достижение можно считать педагогической целью, которая наиболее полно отображает потребности общества и личности. Автор с точки зрения дидактических целей акцентирует внимание на необходимости изменений в содержании образования через уровень учебного предмета, учебного материала, через взаимодействие учителя и ученика.

Ключевые слова: цель образования; содержание образования; компетентностный подход; компетентность; учебный предмет; ученик.

COMPETENCE APPROACH AS A METHODOLOGICAL LANDMARK OF MODERNIZATION OF MODERN EDUCATION

Svetlana Palamar, candidate of pedagogical sciences, Senior Researcher, Deputy Director for Scientific Work, Docent of the Department of Pedagogy and Psychology of the Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Igor Shamo b-r., 02154 Kyiv, Ukraine,
s.palamar@kubg.edu.ua

Abstract. The author analyzes the procedural and substantive aspects of the competence approach as a methodological benchmark for the modernization of modern education; argues that the competence approach is directed at the educational results not as

the sum of the acquired information, but as the ability of a person to act in different situations.

Competence is studied in the context of the world pedagogical practice. The created competence of the student is characterized as the main qualitative indicator of the obtained education, hence, this achievement can be considered a pedagogical aim, which fully reflects the needs of society and individual. Using the point of view of didactic purposes, author emphasizes the need for changes in the content of education through the level of taught subject, used educational materials, and through the interaction of the teacher and the student.

The formed competence of the student is a key indicator of the quality of the educational results. That is why the key competency structure should consist of the following components: motivational (positive cognitive setting of the student's personality, his / her relation to the educational activity, personal and social meaning, self-actualization); cognitive (readiness and success in acquiring knowledge, ways of activity, readiness and ability to receive information from different sources, self-esteem); operational activity (training - readiness to use the acquired knowledge and skills; readiness and ability to continue education at different levels; readiness for practical activity; use of learning outcomes in real life situations; mobility of knowledge and skills; experience of acting creatively); emotional (need to master knowledge, joy of cognition, activity, responsibility); experience in socialization (adaptation in a social environment, communicative, willingness to cooperate, independence); reflexive (self-analysis of the results, method of the received product, etc.).

Prospects for further research are associated with the search for ways to solve the problem of the practical application of knowledge by students, because the modern labor market as a determinant of the development of socio-economic relations and the correlation factor of globalization processes requires education to include technologies and knowledge that meets the needs and challenges of the modern society. In this context, both the social components of knowledge and the processes of formation of key competencies are being relevant. Hence, this topic requires further comprehensive scientific analysis and justification.

Key words: *the purpose of education; the content of education; competence approach; competencies; subject; student.*

REFERENCES

- Beh I. D. (2009). Konpetentnisnyi pidhid u suchasni osviti [Competency approach in modern education]. *Pedahohika vishchoi shkoly: metodolohiia, teotiia, tehnolohiia*. – Kyiv : Henezys, 21–24. (ukr).
- Bibik N. M. (2008). Konpetentnist u navchanni [Competence in learning]. *Enciklopediia osvity*. – Kyiv : Yurinkom Inter, 1040. (ukr).
- Bolotov V. A., Serikov V. V. (2003) Konpetentnostnaia model: ot ilei k obrazovatelnoi programme [Competent model: from the idea to the educational program]. *Redagogika*, 10, 8–14. (rus).
- Vaskivska H. O. (2012) Formuvahhia systemy znan pro liudynu v uchniv stsrsheii shkoly : teotiia i praktyka [Formation of knowledge system about a human in upper

secondary school pupils: theory and practice]. – Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 512. (ukr).

Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2016) [Law of Ukraine «On Education»]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (ukr).

Prakticheskaia psikhologia obrazovania (1997). [Practical psychology of education]. – Moskva : TTs Sfera, 523. (rus).

Psikhologicheskii slovar (2004) [Psychological dictionary] – Rostov na Donu : Feniks, 640. (rus).

Filosofskii entsiklopedicheskii slovar (1983). [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. – Moskva : Sov. entsiklopedia, 839. (rus).

Elkind D. (1995). School and Family in the Postmodern World. *Phi Delta Kappah Sept*, 8–14. (eng).

Hutmacher W. (1996). Key Competencies in Europe. *Report DECS/SE/Sec-(96)-43 of tht Symposium «A Secondary Education for Europe Project»*. – Berne, Switzerland, 27–30 March, 1996. – Strasbourg : Council for Cultural Cooperation, 72. (eng).

Vaskivska H. (2017). Didactic aspects of upper secondary and university education fundamentalization. *Science and Education*, 5, 46–50. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-5-9>. (eng).

Стаття надійшла до редакції 31.01.2018

Прийнято до друку 22.02.2018